

Голові разової спеціалізованої вченої ради Інституту
держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України,
доктору юридичних наук, професору, академіку
Національної академії правових наук України,
заслуженому юристу України, завідувачці Відділу
міжнародного права та права Європейського Союзу
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
Оніщенко Наталії Миколаївні

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, професора
кафедри міжнародного права та права Європейського Союзу Державного
податкового університету**

**Тимченка Леоніда Дмитровича на дисертацію
Ігнатуші Віталія Вікторовича на тему «Становлення та розвиток
міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 29
«Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право»**

Актуальність теми дисертації. Дисертаційне дослідження В. В. Ігнатуші є ґрунтовним дослідженням процесу формування нової багаторівневої системи міжнародно-правового регулювання однієї з найбільш динамічних технологій сучасності – штучного інтелекту (ШІ). У роботі представлено комплексний аналіз становлення цього регулювання на універсальному, міжрегіональному та регіональному рівнях з урахуванням його еволюції від актів «м'якого права» до юридично обов'язкових норм.

Актуальність теми зумовлена стрімким розвитком технологій ШІ та безпрецедентним прискоренням міжнародної нормотворчої активності у цій сфері, кульмінацією якої стало ухвалення у 2024 р. першого міжнародного договору щодо штучного інтелекту – Рамкової конвенції Ради Європи про штучний інтелект та права людини, демократію і верховенство права (CETS № 225) та Регламенту (ЄС) 2024/1689 (Акту про ШІ). Водночас дисертація дозволяє відстежити ширші тенденції розвитку міжнародного права – регіоналізацію регулювання, зростання ролі актів «м'якого права» та їх поступову

трансформацію у «тверде право», а також екстериторіальний вплив права ЄС на треті держави.

Актуальність теми посилюється її практичним виміром для України. Європейський Союз розбудовує регулювання штучного інтелекту як складову єдиного цифрового ринку, і для України, яка 15 травня 2025 р. підписала Рамкову конвенцію Ради Європи та в межах європейського інтеграційного курсу адаптує національне законодавство до *acquis* ЄС у цифровій сфері, результати дослідження створюють доктринальне підґрунтя для ратифікації та імплементації Конвенції, а також для наближення законодавства України до вимог Акту про ШІ в контексті перспективної інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС.

Як свідчить проведене наукове дослідження, у вітчизняній науці міжнародного права наявні публікації з цієї проблематики зосереджені переважно на окремих її аспектах, тоді як комплексне дослідження всієї багаторівневої системи міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту досі було відсутнє. Обрана тема дисертаційного дослідження має новаторський комплексний характер і стосується низки проблем, які мають не тільки теоретичне, але і прикладне значення. Все це робить представлене дослідження вчасним та актуальним.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, мають високий рівень обґрунтованості. Структура дисертаційного дослідження визначена його метою – комплексною теоретичною розробкою проблематики міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту: розкриттям його сутності, з'ясуванням сучасного стану та визначенням тенденцій розвитку на універсальному, міжрегіональному та регіональному рівнях.

Об'єктом дослідження визначено міжнародно-правові відносини у сфері розроблення, розгортання та використання штучного інтелекту, а предметом – правове положення штучного інтелекту як об'єкта міжнародно-правового регулювання та тенденції розвитку такого регулювання на трьох названих рівнях. Таке співвідношення об'єкта і предмета видається коректним. Цей підхід надав

змогу системно та комплексно розкрити тему дисертаційного дослідження, а також сформулювати власні авторські висновки, які відображені в науковій новизні та дозволяють стверджувати, що дисертаційне дослідження В. В. Ігнатуші є комплексним науковим дослідженням, присвяченим висвітленню становлення та розвитку багаторівневої системи міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту.

У першому розділі дослідження висвітлено генезу та еволюцію міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту від Дартмутської конференції 1956 р. до сучасного етапу інтенсивної нормотворчої діяльності; переконливо показано нелінійність цього розвитку. Самостійне наукове значення має запропонована автором класифікація семи концептуальних підходів до визначення штучного інтелекту та сформульована на її основі авторська дефініція штучного інтелекту як комплексної соціотехнічної системи. Центральним теоретичним результатом розділу є обґрунтування правової природи ШІ як об'єкта міжнародно-правового регулювання *sui generis*. Слушним є виокремлення чотирьох функцій «м'якого права» у цій сфері та висновок про недостатність самого лише «м'якого права» для регулювання технологій з масштабними та потенційно необоротними наслідками.

У другому розділі на підставі системного аналізу 23 резолюцій Генеральної Асамблеї ООН за період 2015–2025 років систематизовано дванадцять принципів, що формують нормативну основу регулювання штучного інтелекту на універсальному рівні. Оригінальною є характеристика діяльності спеціалізованих установ ООН (ЮНЕСКО, МСЕ, ВООЗ, ВОІВ, МОП) через «градацію нормативності» у вигляді «концентричних кіл». Заслуговує на підтримку обґрунтування доцільності виокремлення міжрегіонального рівня регулювання як самостійного предмета аналізу з центральною роллю ОЕСР. Найвагомим концептуальним здобутком розділу видається авторська концепція «ітеративного нормотворення» як моделі формування актів «м'якого права», за якої акт функціонує як «живий документ», що проходить повторювані цикли ухвалення, апробації, оцінки ефективності та перегляду.

У третьому розділі обґрунтовано, що саме на регіональному рівні розпочався перехід від декларування принципів до формулювання юридично обов'язкових норм. Науковий інтерес становить запропонована періодизація формування правової бази ЄС у сфері регулювання штучного інтелекту та виявлені її системні закономірності. Дисертант слушно розглядає Акт про ШІ не ізольовано, а в контексті нормативної екосистеми єдиного цифрового ринку ЄС, що відповідає дійсній логіці правотворчості Союзу. Вагомим результатом є встановлена на підставі порівняння нульового проєкту та фінального тексту Рамкової конвенції Ради Європи закономірність систематичного звуження обсягу зобов'язань держав на етапі міжурядових переговорів, а також доведена взаємодоповнюваність Рамкової конвенції та Акту про ШІ. Порівняльний аналіз регуляторних підходів позаєвропейських регіональних організацій та об'єднань держав дозволив авторові ідентифікувати п'ять ключових закономірностей, серед яких особливої уваги заслуговують «спектр юридичної обов'язковості», «аксіологічний консенсус при регуляторному розмаїтті» та диференційований характер «Брюссельського ефекту».

Ідеї та висновки автора є обґрунтованими, а думки і цитати інших авторів мають посилання на використані наукові джерела. Дисертація не відтворює і не повторює положень раніше проведених наукових досліджень, що підтверджує: дисертація є авторською науковою працею. Варто ще раз відзначити належну обґрунтованість сформульованих автором наукових положень, зроблених теоретичних висновків і практичних рекомендацій, що обумовлено вірно обраною В. В. Ігнатушею методологією наукового дослідження.

Оцінка наукової новизни і практичної значущості отриманих результатів. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше в Україні здійснено комплексне наукове дослідження, присвячене становленню та розвитку багаторівневої системи міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту. Оригінальність дослідження та особистий внесок автора у вивчення цієї проблематики виявляються у таких основних положеннях:

уперше запропоновано авторську дефініцію штучного інтелекту як комплексної соціотехнічної системи, що втілює інтегративний підхід і забезпечує

технологічну нейтральність та придатність для використання у міжнародно-правових актах різного рівня;

на підставі системного аналізу 23 резолюцій Генеральної Асамблеї ООН систематизовано дванадцять принципів, які формують нормативну основу міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту на універсальному рівні;

запропоновано та обґрунтовано концепцію «ітеративного нормотворення» як модель формування актів «м'якого права» у сфері міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту;

виявлено п'ять тенденцій розвитку міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту на універсальному та міжрегіональному рівнях;

удосконалено наукові положення щодо правового положення штучного інтелекту та його кваліфікації як об'єкта міжнародно-правового регулювання *sui generis*, класифікацію доктринальних підходів до визначення штучного інтелекту, вчення про функції «м'якого права», характеристику ризикоорієнтованого підходу, положення щодо переговорної динаміки формування юридично обов'язкових актів та взаємодоповнюваності європейських інструментів регулювання;

набули подальшого розвитку положення про роль резолюцій Генеральної Асамблеї ООН у формуванні міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту, наукові уявлення про конвергенцію етичних принципів регулювання навколо восьми ключових груп, а також система наукових знань про позаєвропейські регіональні ініціативи у цій сфері.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Задля досягнення визначеної дисертантом мети було поставлено завдання, які, на моє переконання, цілком вдалось виконати. Зокрема, В. В. Ігнатуша вирішував такі дослідницькі завдання: дослідження генези та еволюції міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту; визначення поняття та основних характеристик штучного інтелекту як об'єкта міжнародно-правового регулювання і з'ясування його правової природи; виявлення специфіки міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту,

зокрема співвідношення «м'якого» та «твердого» права; аналіз нормотворчої діяльності ООН, насамперед резолюцій Генеральної Асамблеї; дослідження ініціатив спеціалізованих установ ООН; визначення ролі ОЕСР та пов'язаних з нею міжрегіональних форматів (G7, G20, GPAI); дослідження формування правової бази Європейського Союзу; аналіз діяльності Ради Європи щодо захисту прав людини в умовах розвитку технологій штучного інтелекту; здійснення порівняльного аналізу ініціатив позаєвропейських регіональних організацій та об'єднань держав.

Окремої уваги заслуговує методологія наукового дослідження. Дисертант лаконічно у вступі, що цілком відповідає стандартам та підходам до написання вступу до дисертації, окреслює методи наукового дослідження. Наукове дослідження виконано з використанням філософських (діалектичний, герменевтичний, аксіологічний), загальнонаукових (формально-логічний, системний, синергетичний) і спеціально-наукових (формально-юридичний, порівняльно-правовий, історико-правовий) методів пізнання; в основу дослідження покладено методологічний плюралізм. Продуктивним є, зокрема, застосування герменевтичного методу до інтерпретації оціночних понять, якими насичені акти у сфері штучного інтелекту, а також синергетичного методу – до пояснення нелінійної динаміки нормотворчої активності 2023–2025 років.

Автором опрацьовано значний масив джерел – міжнародно-правових актів різного рівня та правової природи (резолюції Генеральної Асамблеї ООН, акти спеціалізованих установ, рекомендації ОЕСР, акти права ЄС та Ради Європи, акти інших регіональних організацій), а також доктринальних праць вітчизняних і зарубіжних учених, що прямо чи опосередковано стосуються теми дисертаційного дослідження.

Практичне значення одержаних результатів В. В. Ігнатуші полягає в тому, що вони можуть бути використані у наукових дослідженнях з міжнародного права, права Європейського Союзу та права міжнародних організацій, для продовження наукового розроблення проблематики міжнародно-правового регулювання новітніх технологій. Результати дисертаційного дослідження можуть бути корисними для розвитку вітчизняної науки міжнародного права і

використані в науково-дослідній роботі, а також в навчальному процесі – під час розроблення і викладання курсів та спецкурсів з міжнародного публічного права, права міжнародних організацій, права Європейського Союзу, міжнародного права прав людини.

Окремо варто відзначити прикладний вимір дослідження для формування позиції України в ООН, Раді Європи та інших міжнародних організаціях, для процесу ратифікації та імплементації Рамкової конвенції Ради Європи про штучний інтелект, а також для нормотворчої діяльності, спрямованої на розбудову національної системи правового регулювання штучного інтелекту з урахуванням вимог Акту про ШІ в межах європейської інтеграції України та її перспективної участі в єдиному цифровому ринку ЄС. Висновки дисертанта щодо необхідності поєднання європейських підходів з урахуванням реальних інституційних та економічних можливостей держави в умовах повоєнної відбудови видаються виваженими і практично орієнтованими.

Особистий внесок здобувача. Дисертація В. В. Ігнатуші є самостійним особисто виконаним науковим дослідженням, в якому викладено авторські підходи щодо вирішення складних та важливих наукових завдань, які полягають у різнобічному розкритті процесів становлення та розвитку багаторівневої системи міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту, детальному аналізі актів кожного з рівнів регулювання, виявленні закономірностей і тенденцій їхньої еволюції. Наукові положення, висновки та рекомендації, які виносяться на захист, отримано автором самостійно. Дисертант продемонстрував високий рівень володіння матеріалом, що підтверджується глибоким аналізом значного масиву міжнародно-правових актів та доктринальних джерел, включаючи праці провідних вітчизняних, європейських, американських, азійських та африканських дослідників, що підкреслює багатосторонній та фундаментальний підхід до здійснення дослідження.

Відповідність вимогам, закріпленим в законах України та нормативно-правових актах. Дисертант опублікував 4 наукові статті у наукових фахових виданнях України та здійснив належну апробацію шляхом виступів з доповідями на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних

конференціях, що відповідає вимогам чинного законодавства, зокрема положенням Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (із змінами). Водночас варто відзначити, що дисертація написана державною мовою, науковим стилем з використанням належної термінології. Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації, що викладені в дисертації, характеризуються аргументованістю, логічністю, послідовністю та системністю.

Дотримання академічної доброчесності. Аналіз дисертаційного дослідження В. В. Ігнатуші «Становлення та розвиток міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту», а також наукових публікацій автора у фахових виданнях, де висвітлені основні наукові результати дисертації, дає підстави стверджувати, що дисертант послідовно дотримувався академічної доброчесності і немає підстав вважати, що в роботі присутній академічний плагіат, самоплагіат чи будь-які інші форми академічної недоброчесності. Наукові праці, в яких оприлюднено результати дослідження, виконані автором одноосібно, безпосередньо пов'язані з тематикою дисертації та розкривають її ключові аспекти.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Позитивно в цілому оцінюючи зміст дисертації В. В. Ігнатуші, в його роботі, як і в будь-якому іншому науковому дослідженні складної та багатоаспектної проблеми, містяться положення, які викликають певні зауваження, побажання або видаються дискусійними:

1. Дисертант слушно аналізує Акт про ШІ у контексті нормативної екосистеми цифрового простору ЄС. Водночас співвідношення Акту про ШІ з іншими складовими правової бази єдиного цифрового ринку ЄС – насамперед Актом про цифрові послуги, Актом про цифрові ринки та Актом про дані – розкрито у роботі радше оглядово. Яким, на думку автора, є механізм розв'язання можливих колізій між горизонтальними вимогами

Акту про ІІІ та секторальними вимогами названих актів, зокрема щодо систем ІІІ, інтегрованих у дуже великі онлайн-платформи?

2. Авторська дефініція штучного інтелекту включає ознаку «створення юридично значущих наслідків для сфери прав людини, міжнародного правопорядку та безпеки». Ця ознака є концептуально цінною, однак постає питання її операціоналізації: за яким критерієм слід відмежовувати системи ІІІ, що створюють такі наслідки, від систем, які їх не створюють, і чи не призведе включення цієї ознаки до нормативної дефініції до звуження сфери регулювання порівняно з функціональним визначенням ОЕСР та Акту про ІІІ?
3. Концепція «ітеративного нормотворення» є одним із найцікавіших результатів роботи. Разом з тим виникає питання про її співвідношення з класичним ученням про джерела міжнародного права: чи не створює модель «живого документа», який перебуває в постійному перегляді, ризиків для правової визначеності та стабільності нормативних очікувань держав – цінностей, що традиційно вважаються перевагами міжнародно-правової форми?
4. Досліджуючи диференційований характер «Брюссельського ефекту», автор переконливо показує межі екстериторіального впливу права ЄС. Водночас для України це питання має особливий вимір: де, на думку дисертанта, проходить межа між доцільною адаптацією національного законодавства до вимог Акту про ІІІ та збереженням простору для власної регуляторної політики держави у сфері штучного інтелекту, зокрема з огляду на потреби обороноздатності та інноваційного розвитку?

Зазначені зауваження та питання не ставлять під сумнів наукову цінність дисертації, її самостійність та обґрунтованість основних висновків; вони мають характер наукової дискусії.

Висновок про відповідність дисертаційного дослідження встановленим вимогам. Дисертація В. В. Ігнатуші на тему «Становлення та розвиток міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту» за актуальністю, ступенем новизни представлених результатів, їх науковою

обґрунтованістю, повнотою викладення, а також опублікованими науковими працями, рівнем виконання поставленого наукового завдання відзначається системним підходом до аналізу проблематики; висновки дослідження є логічно обґрунтованими та методологічно вивіреними, а сама дисертація має чітку структуру. Загалом, дисертація В. В. Ігнатуші є ґрунтовним, оригінальним і методологічно досконалим дослідженням, яке робить значний внесок у розвиток науки міжнародного права. Робота відповідає профілю спеціальності 293 «Міжнародне право».

Дисертація відповідає вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії і встановлені Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 р. № 341, від 19.05.2023 р. № 502 та від 03.05.2024 р. № 507), та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами). Автор дисертації – Ігнатуша Віталій Вікторович, за результатами і на підставі публічного захисту в установленому порядку, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права та
права Європейського Союзу ННІ права
Державного податкового університету

Л. Д. Тимченко

